

УДК 378.018.3.015.31:159.947.23

DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(25\).2024.63-74](https://doi.org/10.35387/od.1(25).2024.63-74)

Герасимова Ірина Геннадіївна
– доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри
педагогіки, професійної освіти
та управління освітніми
зкладами Вінницького
державного педагогічного
університету імені Михайла
Коцюбинського

Gerasymova Iryna – Doctor of
Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of
Pedagogy, Vocational Education
and Management of Educational
Institutions at the Vinnytsia State
Pedagogical University named
after Mykhailo Kotsyubynskyi

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-9122-3116>

E-mail: gerasimovair@gmail.com

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: АНДРАГОГІЧНИЙ ВИМІР

Анотація. Стаття присвячена проблемі професійної підготовки майбутніх педагогів на андрагогічних засадах. Визначена актуальність розвитку андрагогіки, яка пов'язана з низкою особливостей соціально-економічного розвитку сучасного суспільства, зокрема науково-технічною революцією, переходом до постіндустріального суспільства, стрімким розвитком комп'ютерних та інформаційних технологій. До числа причин, що визначають важливість розвитку освіти дорослих в Україні віднесено перехід до ринкової економіки, масові міграційні процеси, пов'язані з переміщенням значної частини мешканців України з тимчасово окупованих територій та територій, що знаходяться в безпосередній близькості від лінії бойового зіткнення, а також процеси, що пов'язані з демографічною ситуацією, які обумовлюють потребу в заходах освітнього характеру для осіб старшого віку. Підкреслено актуальність андрагогічної підготовки майбутніх педагогів у контексті адаптації до колективу співробітників дорослого віку. Зазначено зростання важливості андрагогічної підготовки для майбутніх педагогів, у зв'язку з необхідністю налагоджувати взаємодію з батьками учнів. Визначено доцільність здійснювати професійну підготовку майбутніх педагогів на андрагогічних засадах поетапно, що пов'язано з недостатньою розвиненістю у студентів особистісних рис дорослої людини, зокрема відповідальності. Означене підтверджується результатами проведеного опитування, з якого слідує недостатність у майбутніх педагогів відповідального ставлення до себе, свого майбутнього. На підставі аналізу наукових праць вчених встановлено, що відповідальність потребує формування та систематичного розвитку інтелектуальної, моральної, вольової сфери особистості, соціальної спрямованості, вирішенню філософського питання

співвідношення свободи і відповідальності. Встановлено, що педагогічні умови, що сприятимуть формуванню особистісної відповідальності майбутніх педагогів мають ґрунтуватися на гуманістичній основі.

Ключові слова: відповідальність; формування відповідальності; андрагогіка; підготовка на андрагогічних засадах.

Gerasyмова Iryna

TO THE PROBLEM OF FORMING THE RESPONSIBILITY OF FUTURE TEACHERS: ANDRAGOGICAL DIMENSION

Abstract. *The article is devoted to the problem of professional training of future teachers on an andragogic basis. The relevance of the development of andragogy is determined, which is connected with a number of features of the socio-economic development of modern society, in particular, the scientific and technical revolution, the transition to a post-industrial society, the rapid development of computer and information technologies. Among the reasons that determine the importance of the adult education development in Ukraine are the transition to a market economy, the mass migration processes associated with the displacement of a large part of the inhabitants of Ukraine from both temporarily occupied territories and territories located in the immediate vicinity of the battle line, as well as the processes related to the demographic situation, which determine the need for educational activities for older people. The relevance of andragogic training of future teachers in the context of adaptation to the collective of adult employees is emphasized. The growing importance of andragogical training for future teachers is noted, due to the need to establish interaction with students' parents. The expediency of conducting professional training of future teachers on an andragogic basis gradually in stages is indicated, which is connected with insufficient development of adult personality traits in students, in particular, responsibility. This is confirmed by the results of the conducted survey, from which it follows that future professionals lack a responsible attitude towards themselves and their future. Based on the analysis of the scientific works of researches, it was established that responsibility requires the formation and systematic development of the intellectual, moral, volitional sphere of the individual, social orientation, and the solution of the philosophical question of the relationship between freedom and responsibility. It was established that pedagogical conditions that will contribute to the formation of personal responsibility of future teachers should be based on a humanistic basis.*

Key words: *responsibility; formation of responsibility; andragogy; training on andragogical basis.*

Постановка проблеми, її актуальність. Починаючи з початку ХХ ст. все більшого значення набуває потреба в розвитку освіти дорослих, в андрагогії. Цьому сприяє низка особливостей соціально-економічного розвитку сучасного суспільства, до числа яких відносяться, насамперед,

наслідки науково-технічної революції. Як результат, – бурхлива індустріалізація, розроблення нових зразків техніки, поява інноваційних технологій в усіх галузях виробництва, виникнення нових, раніше не існуючих видів діяльності, що супроводжується швидким застаріванням існуючих знань і появою нових. Означене вимагає як постійного вдосконалення знань, так і діяльності, зокрема в галузі освіти, що перетворюється на процес «безперервного» підвищення кваліфікації. У період переходу до постіндустріального суспільства інтелектуальний капітал набуває економічного статусу, стає підґрунтям розвитку економіки, що ґрунтується на знаннях.

Фактором, який зумовлює потребу розвитку освіти дорослих, є також стрімкий розвиток комп'ютерних та інформаційних технологій. Для людини XXI ст. з'явилися небачені раніше освітні можливості, які можна реалізувати в умовах як формальної, неформальної, так й інформальної освіти. Обізнаність на сучасних технологіях дає можливість людям різних вікових категорій долучитися до світової культури, значно розширити свій кругозір, набутти тих знань, доступ до яких був раніше обмеженим.

Маємо усвідомлювати й сучасні українські реалії, які визначають важливість розвитку андрагогіки. Вони пов'язані з війною росії проти України, досить складним переходом до ринкової економіки, що супроводжується реструктуризацією ринку праці, вивільненням значної кількості осіб працездатного віку. Відтак, виникає необхідність як суттєвого перенавчання, так і зміни напрямів професійної діяльності, безперервного підвищення кваліфікації. Здатність навчатися впродовж життя стає запорукою життєвого успіху сучасної людини.

Розвиток освіти дорослих набуває особливої актуальності саме для нашої країни й у зв'язку з масовими міграційними процесами, які пов'язані з військовою агресією сусідньої держави. За даними ЗМІ, за межі країни вже виїхало близько 9 млн осіб. Соціальної підтримки потребують і ті, хто був вимушений залишити свої домівки через проживання на території, що знаходиться у зоні бойових дій. Як наслідок, виникає необхідність адаптуватися до нових соціально-економічних умов життєдіяльності, зокрема і до ринку праці. Відтак, все більшої актуальності набуває потреба організації підготовки та перепідготовки дорослих, яку доцільно здійснювати на андрагогічних засадах.

До числа факторів, які зумовлюють нашу увагу до освіти дорослих, є демографічна ситуація як у світі в цілому, так і в нашій країні, що пов'язана зі збільшення тривалості життя сучасної людини. Не торкаючись економічного аспекту цієї теми, підкреслимо поступове зростання пенсійного віку громадян України. На тлі міграційних процесів, виїзду за межі країни суттєвої частини працездатного населення, виникає необхідність перепідготовки фахівців цієї вікової групи, що також зумовлює залучення осіб старшого віку до економічної активності. У цьому контексті

очевидною стає потреба підготовки андрагогів, фахівців з освіти дорослих. Свідченням її актуальності є поява професії «андрагог» у класифікаторі професій України (2019 р.). Враховуючи означене, передбачаємо потребу у створенні мережі з надання освітніх послуг дорослим, які надаватимуться андрагогами.

Відтак, виникли об'єктивні передумови розвитку освіти дорослих, з одного боку, а з іншого – потреба у підготовці майбутніх фахівців до діяльності в існуючих реаліях. На систему освіти покладається важливе завдання підготовки майбутніх фахівців, зокрема педагогів не тільки до професійної діяльності, але й до життєдіяльності в цілому. Дипломовані педагоги мають увійти у «дорослий світ», долучитися до середовища дорослих людей, що значно відрізняється від студентського життя. Підготовка до «входження» в дорослий світ, значною мірою зумовлює як успішність протікання адаптаційного періоду для молодих майбутніх педагогів, так і їх подальший кар'єрний шлях. Отже, актуалізується андрагогічна підготовка майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей.

Акцентуємо увагу на особливій важливості андрагогічної підготовки майбутніх педагогів, оскільки важливою складовою їхньої діяльності є взаємодія не тільки з педагогічним колективом, але й з батьками учнів. Маємо передбачити необхідність просвітницької діяльності молодих педагогів, оскільки чималою проблемою сьогодення є, переважно, вкрай низький рівень психолого-педагогічної культури батьків школярів. Її формування стає важливою передумовою партнерських відносин між батьками учнів та педагогічним колективом закладу освіти.

Останнє підтверджує не тільки важливість втілення андрагогічних засад у професійну підготовку майбутніх фахівців, педагогів зокрема, а й підготовку до професійної діяльності на цій основі.

Отже, підготовка майбутніх педагогів з оперттям на освіту дорослих вже набула актуальності та зумовлює необхідність розроблення цієї складної і багатоаспектної проблеми як в теоретичному, так і практичному аспектах.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. У контексті зазначеного вище закономірною є й увага українських науковців як до становлення андрагогіки, як галузі науково-гуманітарної сфери знань, освітнього напрямку, теоретичної дисципліни (Лук'янова, 2014), так і до розроблення теоретико-методологічних, методичних засад андрагогічного підходу до освітньої підготовки майбутніх фахівців різного спрямування. До числа тих, хто досліджує означену проблему, належать: О. Аніщенко, О. Баніт, О. Волярська, І. Герасимова, М. Дернова, О. Дубасенюк, І. Зель, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, О. Огієнко, М. Приходько, О. Самодумська, О. Самойленко, О. Семенова та ін.

Попри значну увагу науковців до андрагогічної проблематики, наявність численних публікацій, не повною мірою вирішено питання

підготовки студентів ЗВО педагогічного спрямування на андрагогічних засадах. Таке питання постає у зв'язку з необхідністю поступового переведення майбутніх педагогів зі статусу дитина у статус дорослий. Початковою сходинкою до цього має слугувати їхня підготовка як до особистісної, так і професійної відповідальності.

Мета статті – здійснити аналіз проблеми формування відповідальності майбутніх педагогів як однієї з особистісних якостей дорослої людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вважаємо за доцільне привернути увагу до думки одного з засновників андрагогіки М. Ноулза (Knowles, 1980), який вказує на те, що молодь теж є до певної міри дорослою. Ми акцентуємо увагу саме на тому, що процес становлення дорослості ще не є завершеним. Науковець наголошує на тому, що саме ступінь відповідальності за власне життя відрізняє зрілу людину від дитини. Відповідальність визначається науковцем однією з характерних проявів дорослості (Knowles, 1950).

Нас зацікавило питання: чи усвідомлюють це студенти? На початку навчальних занять студентам пропонується відповісти на низку запитань, серед яких є і таке: «Що спонукало Вас до вступу в ЗВО?». До числа відповідей, які зустрічаються, найчастіше на першому місці – «Це було рішення батьків»; на другому – «Був шанс вступити на бюджетну форму навчання»; на третьому – «Порадили друзі, які тут навчаються»; на четвертому – «Недалеко від дому, все однодесь потрібно навчатися». І лише незначна частина, приблизно 12-15% опитаних у відповідях згадують про мрію дитинства, про любов до справи, яка у майбутньому стане основою професійної діяльності і буде визначати задоволеність життям.

Як бачимо, рішення, яке, значною мірою визначатиме майбутнє, приймається без усвідомлення особистої відповідальності за нього.

Про певні проблеми з відповідальним ставленням до інших можуть слугувати відповіді на питання: «Що мають для вас зробити батьки?». Попри те, що значна частина сучасних студентів працюють, досить розповсюдженою є відповідь: «Батьки повинні нас утримувати, поки ми навчаємось», «Батьки повинні допомогти знайти нам місце роботи», «Батьки мають підтримувати нас, поки ми не станемо самостійними». Наявність таких відповідей, на наше переконання, свідчить про прагнення певної частини молодих людей перенести відповідальність за себе на батьків. А це підтверджує розуміння того, що студентів ЗВО необхідно готувати до професійної діяльності готувати і до дорослого життя, до відповідального ставлення до себе.

Актуальність досліджень особистісної відповідальності для життєдіяльності особистості підтверджується численними дослідженнями науковців. В публікаціях останніх років філософський аспект проблеми відповідальності досліджують Н. Гураленко, І. Улиська та ін. Значну увагу

проблемі особистісної відповідальності приділяють такі вчені, як: І. Андрієвський, О. Олексієнко, Є. Сап'ян, О. Милославська, Т. Чепульченко, В. Кириченко та ін. Проблеми формування професійної відповідальності присвячують свої наукові розвідки такі науковці, як Н. Хромченкова, О. Патинок та ін. Соціальний аспект відповідальності досліджують такі вчені, як С. Руденко, О. Герасимів та ін.

У контексті формування відповідальності студентів для нас важливою є виділена Р. Соичук (Соичук, 2018) особливість відповідальності, якою є: «...постійність, що перетворює її на усвідомлене настановлення до готовності діяти належним чином». Означене дозволяє нам вважати, що наявність особистісної відповідальності стає передумовою прояву інших аспектів відповідальності, як от професійної, соціальної, громадянської тощо. Тому ми у нашому дослідженні, перш за все, будемо акцентувати на проблемі формування особистісної відповідальності, але при цьому розуміти її взаємозв'язок з іншими аспектами прояву.

Така наша позиція підтверджується висновком, який робиться В. Кириченко (Кириченко, 2011), який ми вважаємо можливим перенести і на особистісну цінність відповідальності для майбутнього фахівця, студента: «...існуючи на початкових етапах як культурна вимога, у процесі професійного розвитку проходить через внутрішній досвід людини, стає невід'ємною частиною її професійної ідентичності».

В. Фриз, С. Максимець (2018) виділяють чинники, які впливають на формування особистісної відповідальності, сприятимуть становленню особистого зростання і самоактуалізації, ефективному керуванню власним життям, підкреслюючи те, що: «Відповідальність не дана людині від народження, вона формується в ситуаціях, які вимагають її прояву».

Узагальнення наукових праць учених дозволяє визначитися з підходами до виховання відповідальності майбутніх педагогів. Так О. Олексієнко (2023) вважає, що: «...почуття відповідальності фахівця визначається якісною вищою освітою, що обумовлює, як рівень розвитку особистості та її інтелекту, так і ступінь сформованості відповідальної громадянської позиції». Вчена підкреслює, що відповідальність, як особистісно значуща якість особистості, не з'являється раптово, потребує формування та систематичного розвитку. Саме період навчання у закладі вищої освіти відіграє особливу роль у процесі становлення особистісних якостей майбутнього педагога, під час якого формування відповідальності набуває вираженого якісного змісту.

Для нас важливою думка О. Патинок (2004) про те, що: «Відповідальності не можна навчити, нею не можна оволодіти лише шляхом засвоєння тих чи тих правил і значень. Людина стає відповідальною в реальних життєвих ситуаціях та обставинах, які несуть у собі моральний конфлікт – сутичку різних смислових рівнів. Це передбачає

включення механізмів смислотворення у процесі прийняття обов'язку». Вчена вказує на тісний зв'язок відповідальності зі свободою прийняття рішень, свободою вибору цілей та способів, методів і стилів їх досягнення. Підкреслюється зв'язок відповідальності з фокусом контролю, з самосвідомістю особистості, з неусвідомлюваними елементами, якими є моральні норми, принципи і правила поведінки, які є засвоєними в дитинстві в умовах сім'ї.

Як відомо, студентський вік є сенситивним для формування особистісної відповідальності. Так, І. Андрієвський (2019) наголошує на важливості посилення свідомої мотивації поведінки, підвищення інтересу до моральних проблем та пошуку ефективних шляхів їх розв'язання, здатність до самоспостереження і рефлексії, усвідомлення своїх морально-психологічних і вольових якостей, становлення соціально-моральної самооцінки. Дослідник визначає суперечності, що супроводжують вік студентства, а саме – між прагнення до істини і невміння зрозуміти її моральну сутність, орієнтацією на позитивний ідеал, самостійність та відсутність здатності його досягнення, небажання бути «виховуваним» та недостатнім розвитком умінь самовиховання, в тому числі й щодо особистісної відповідальності.

У контексті проблеми формування відповідальності студентів, яка є однією з ознак дорослої людини, для нас важливою є думка Н. Гураленко (2020) стосовно взаємозв'язку свободи і відповідальності. Вчена акцентує увагу на соціальному і суб'єктивному його вимірі та вважає, що вибір моделі поведінки залежить не тільки від об'єктивної соціальної дійсності, а й від сумління, переконань, потреб, інтересів, розумових здібностей окремого суб'єкта. Така позиція має дещо спільне з поглядами попередніх авторів.

Розглядаючи співвідношення свободи і відповідальності, М. Савчин (2007) приходять до висновку, що вони онтологічно передбачають одна одну тому, що свобода може реалізуватися лише через відповідальність, а остання через свободу. Відтак: «Чим більше особистість прагне бути вільною, тим більше відповідальності вона повинна покладати на себе».

І. Фриз, С. Максимець (2018) наводять поняття «нав'язана відповідальність» та «особистісна відповідальність». Під першою розуміється закріплена за людиною зовні суспільними структурами відповідальність. Під другою, яку людина бере на себе сама, в результаті усвідомлення здійсненого вибору, розуміється особиста відповідальність.

Акцентуючи увагу на широті змісту поняття «відповідальність» І. Улиська (2013) зазначає, що: «Вона містить у собі усвідомлення особистістю необхідності власних дій і рішень, врахування інтересів інших людей, соціальних груп (спільнот), суспільства в цілому, прагнення жити в гармонії з прийнятою системою вищих моральних цінностей».

Відповідальність визначає неконформістську життєву позицію індивіда». На нашу думку такий зміст, що вкладається у поняття «відповідальність» попередніми авторами включає саме те, що розуміється під особистісною відповідальністю.

У науковій праці Є. Сап'ян (2019) робиться висновок про те, що: «... відповідальність є результатом суб'єктивного відбиття в свідомості соціальних норм і вимог», виділяється низка якостей, які охоплює відповідальність, до їх числа належать: самостійність, незалежність, упевненість, рішучість, наполегливість. Як бачимо, розвиток вольової сфери особистості стає передумовою формування особистісної відповідальності.

Досліджуючи проблему формування професійної відповідальності, підкреслюючи її складність, багатогранність і невизначеність Н. Хромченкова (2018) наполягає на необхідності її поетапності за: «певних норм поведінки, які діють у вільному суспільстві та побудовані на терпимості, справедливості, правдивості його членів, і тільки тоді вони в змозі професійно донести справедливу думку до оточуючих плекаючи та захищаючи людські цінності в повсякденному житті демократичного суспільства». Означене підкреслює моральний аспект формування відповідальності. Для нас інтерес становлять і педагогічні умови формування соціальної відповідальності, які обґрунтовуються дослідницею. Ми наводимо ті з них, які, на нашу думку, можна використати при формуванні особистісної відповідальності студентів, а саме: створення сприятливих умов для самоактуалізації, самозростання, самооцінки, навчання в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка передбачає вільний вибір способу одержання освіти; готовності студентів до розв'язання проблемних завдань; використання інтерактивних методів навчання, активізації пізнавальної діяльності суб'єктів.

С. Руденко (2013) також підкреслює моральний аспект відповідальності студента, що проявляється у його відповідальності перед самим собою, як власного творця і творця власного життя, та виходить із вищих загальнолюдських ідеалів, цінностей, інтересів, вказує на можливість позитивної і негативної її спрямованості. Тобто відповідальність може бути «внутрішньою» і «зовнішньою». Автор описує внутрішню відповідальність як обов'язок перед собою, перед власною совістю за пошук здійснення смислів свого життя. Зазначаючи зв'язок внутрішньої відповідальності з категорією «свободи», учений вказує на те, що: «За суб'єктом відповідальності визначається творче ставлення до своєї діяльності, здатність передбачити результати своїх діянь та відповідати за їх наслідки, усвідомлена необхідність погоджувати й творчо направляти свою поведінку в інтересах суспільства».

У науковій праці О. Герасимів (2011) робиться висновок про те, що відповідальність, яка є складним в структурному відношенні явищем, включає: «а) усвідомлення необхідності діяти згідно з суспільними

вимогами та нормами як соціальними цінностями; б) усвідомлення своєї соціальної цінності і суспільної ролі; в) передбачення наслідків вибору рішення, дій; г) критичність і постійний контроль за своїми діями, нагляд за їх наслідками для інших; г) реалізацію в об'єктивному світі; д) самооцінку; е) готовність відповідати за свої вчинки; ж) соціально-відповідальну діяльність».

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі наукового пошуку доведено, що формування особистісної відповідальності є важливою складовою поетапного впровадження андрагогічних засад у професійну підготовку майбутніх педагогів. Особистісна відповідальність є підґрунтям проявів відповідальності в інших сферах суспільного буття, стає передумовою професійної, соціальної відповідальності тощо. Виявлено, що формування відповідальності взаємопов'язано з вирішенням філософського питання особистісної свободи, наявністю розвиненої інтелектуальної та вольової сфери, наявністю широкого кола моральних якостей особистості тощо. До числа перспективних педагогічних умов формування відповідальності належать ті, які ґрунтуються на гуманістичній основі.

Подальших досліджень потребує питання розроблення методики діагностики стану сформованості особистісної відповідальності майбутніх педагогів, розроблення теоретико-методологічного та методичного забезпечення впровадження андрагогічного підходу у професійну підготовку майбутніх педагогів.

Список використаних джерел

- Андрієвський, І.І. (2019). Особистісна відповідальність як рушійна сила розвитку психологічної готовності майбутніх фахівців медичної сфери до професійної діяльності. *Psychological journal*, 5, 11, 34–48.
- Герасимів, О.І. (2011). *Філософсько-правовий аспект соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ*: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.12. Львів, 21.
- Гураленко, Н. (2020). Свобода як аксіоматична основа відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*, 5, 362–365.
- Кириченко, В.В. (2011). Відповідальність як особистісна цінність у структурі професійної ідентичності творчо обдарованого працівника. К.: *Інформаційні системи*, 142–147.
- Лук'янова, Л.Б. (2014). Андрагогіка. *Освіта дорослих: енциклопедичний словник* / за ред. В.Г. Кременя, Ю.В. Ковбасюка; [упоряд.: Н.Г. Протасова, Ю.О. Молчанова, Т.В. Куренна]. К.: Основа, 496.
- Олексієнко, О.Г. (2023). Особливості формування відповідальності як складової професійної компетентності майбутніх викладачів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 1, 113–121. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-105-1-113-121>
- Патинок, О.П. (2004). Відповідальність як компонент професійно-етичної

- поведінки практичного психолога. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: До 170-річного ювілею*, К.: НПУ, Серія 11, 1 (23), 139-145.
- Руденко, С. (2013). Соціальна відповідальність як особистісно-професійна якість майбутнього вчителя. *Наукові записки*, 120, 279-286.
- Савчин, М. (2007). Свобода і відповідальність особистості. *Психологія і суспільство*, 4, 73-80.
- Сапаян, Є.О., & Милославська, О.В. (2019). Відповідальність як особистісна якість. *Особистість, суспільство, закон: тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С.П. Бочарової (25 квітня 2019 р., Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків*, 133-136.
- Сойчук, Р.Л. (2018). Відповідальність як найважливіша характеристика зростаючої особистості. *Інноватика у вихованні*, 8, 96-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2018_8_10.
- Улиська, І. (2013). Відповідальність як філософське та психолого-педагогічне поняття. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 6(2), 155-163. URL: https://dspu.edu.ua/sites/youngsc/AQGS/2013_6-2/pedagogy/155-163.pdf
- Фриз, І.В., & Максимець, С.М. (2018). Відповідальність: чинники та шляхи формування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, 1, 2, 134-139.
- Хромченко, Н. (2018). Педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх журналістів. *Молодий вчений*, 12, 119-123.
- Knowles, M.S. (1950). *Informal adult education: A guide for administrators, leaders and teachers*. New York: Association Press, XVI, 272.
- Knowles, M.S. (1980). *The modern practice of adult education: From pedagogy to andragogy*. Chicago: Associated Press Follett Publishing Company, 400.

References (translated and transliterated)

- Andriievskiy, I.I. (2019). Osobystisna vidpovidalnist yak rushiina syla rozvytku psykhoholichnoi hotovnosti maibutnix fakhivtsiv medychnoi sfery do profesiinoi diialnosti [Personal responsibility as a driving force for the development of psychological readiness of future specialists in the medical field for professional activity]. *Psychological journal*, 5, 11, 34–48 [in Ukrainian].
- Fryz, I.V., & Maksymets, S.M. (2018). Vidpovidalnist: chynnyky ta shliakhy formuvannia [Responsibility: factors and ways of formation]. *Naukovyi visnyk KhDU Serii Psykhoholichni nauky*, Tom 1, 2, 134-139 [in Ukrainian].
- Herasymiv, O.I. (2011). Filosofsko-pravovyi aspekt sotsialnoi vidpovidalnosti v diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav [Philosophical and legal aspect of social responsibility in the activities of internal affairs bodies]: avtoref. dys. ... kand. yur. nauk: 12.00.12. L'viv, 21 [in Ukrainian].

- Huralenko, N. (2020). Svoboda yak aksiomatychna osnova vidpovidalnosti [Freedom as an axiomatic basis of responsibility]. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 5, 362-365 [in Ukrainian].
- Khromchenkova, N. (2018). Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi vidpovidalnosti maibutnikh zhurnalistiv [Pedagogical conditions for the formation of professional responsibility of future journalists]. *Molodyi vchenyi*, 12, 119-123 [in Ukrainian].
- Knowles, M.S. (1950). *Informal adult education: A guide for administrators, leaders and teachers* / Malcolm Shepherd Knowles. New York : Association Press, xvi, 272 [in English].
- Knowles, M.S. (1980). *The modern practice of adult education: From pedagogy to andragogy* Chicago: Associated Press Follett Publishing Company. 400 [in English].
- Kyrychenko, V.V. (2011). Vidpovidalnist yak osobystisna tsinnist u strukturi profesiinoi identychnosti tvorcho obdarovanoho pratsivnyka [Responsibility as a personal value in the structure of the professional identity of a creatively gifted employee]. K.: «Informatsiini systemy», 142-147 [in Ukrainian].
- Lukianova, L.B. (2014). *Andrahohika [Andragogy]. Osvita doroslykh: entsyklopedychnyi slovnyk/ za red. V.H. Kremenia, Yu.V. Kovbasiuka; [uporiad.: N.H. Protasova, Yu.O. Molchanova, T.V. Kurena. K.: Osnova, 2014. 496 [in Ukrainian].*
- Oleksiienko, O.H. (2023). Osoblyvosti formuvannia vidpovidalnosti yak skladovoi profesiinoi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv [Features of the formation of responsibility as a component of the professional competence of future teachers]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, 1, 113-121. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-105-1-113-121> [in Ukrainian].
- Patynok, O.P. (2004). Vidpovidalnist yak komponent profesiino-etychnoi povedinky praktychnoho psykholoha [Responsibility as a personal value in the structure of the professional identity of a creatively gifted employee]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova: Do 170-richnoho yuvileiu*, K.: NPU, Serii 11, 1 (23), 139-145 [in Ukrainian].
- Rudenko, S. (2013). Sotsialna vidpovidalnist yak osobystisno-profesiina yakist maibutnoho vchytelia [Social responsibility as a personal and professional quality of the future teacher]. *Naukovi zapysky*, 120, 279-286 [in Ukrainian].
- Sapian, Ye.O., & Myloslavska, O.V. (2019). Vidpovidalnist yak osobystisna yakist [Responsibility as a personal quality]. *Osobystist, suspilstvo, zakon: tezy dop. uchasnykiv mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. pamiaty prof. S.P. Bocharovoi* (25 kvit. 2019 r., Kharkiv, Ukraina) / MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 133-136 [in Ukrainian].
- Savchyn, M. (2007). Svoboda i vidpovidalnist osobystosti [Freedom and responsibility of the individual]. *Psykholohiia i suspilstvo*, 4, 73-80 [in Ukrainian].
- Soichuk, R.L. (2018). Vidpovidalnist yak naivazhlyvisha kharakterystyka zrostaiuchoi osobystosti [Responsibility as the most important characteristic of a growing personality]. *Innovatyka u vykhovanni*, 8, 96-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2018_8_10 [in Ukrainian].

Uliśka, I. (2013). Vidpovidalnist yak filofsfske ta psykholoho-pedahohichne poniattia [Responsibility as a philosophical and psychological-pedagogical concept]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk - Current issues of humanitarian sciences*, 155-163. URL: https://dspu.edu.ua/sites/youngsc/AQGS/2013_6-2/pedagogy/155-163.pdf [in Ukrainian].

УДК 374.7

DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(25\).2024.74-86](https://doi.org/10.35387/od.1(25).2024.74-86)

Дубасенюк Олександра Антонівна – доктор педагогічних наук, професор Житомирського державного університету імені Івана Франка

Dubasenyuk Olexandra – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Zhytomyr Ivan Franko State University

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9447-4527>

E-mail: dubasenyuk@ukr.net

Сидорчук Нінель Герандівна – доктор педагогічних наук, професор Житомирського державного університету імені Івана Франка

Sydorchuk Ninel – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Zhytomyr Ivan Franko State University

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2824-1562>

E-mail: sydorchukng@ukr.net

Вознюк Олександр Васильович – доктор педагогічних наук, професор Житомирського державного університету імені Івана Франка

Voznyuk Olexandr – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Zhytomyr Ivan Franko State University

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4458-2386>

E-mail: alexvoz@ukr.net

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА СПІВПРАЦЯ ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА З ІНСТИТУТОМ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА НАПН УКРАЇНИ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. У статті представлено результати науково-педагогічної співпраці Житомирського державного університету імені Івана Франка з Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України як засіб розвитку творчого потенціалу